

УДК 378.046

ВПЛИВ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКАРПАТТЯ НА РОЗВИТОК ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Білак М.В.

Мукачівський державний університет

У статті розкриваються ключові компоненти полікультурної компетентності педагога, описуються шляхи та засоби її формування у вчителя іноземних мов. Автор вказує на багатоаспектність підходів науковців до висвітлення проблеми підготовки вчителів іноземних мов до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища, наголошує на необхідності здобуття певного рівня полікультурної освіти. Полікультурна компетентність педагога розглядається як необхідна умова процесу полікультурної освіти та як інтегрована характеристика рівня професіоналізму.

Ключові слова: полікультурна освіта, полікультурність, формування, професійна діяльність, полікультурна компетентність.

Актуальність проблеми. Україна – поліетнічна держава, де проживає більше 125 народностей і де представлені майже всі світові релігії і раси, до складу населення якої входять різні за своїм походженням і ступенем соціально-економічного розвитку етнічні спільноти. Це зумовлює полікультурність суспільного середовища, вимагає підготовки особистості, здатної сприймати і розуміти не лише власні, а й культурні цінності інших народів, бути спроможною до міжетнічної і міжкультурної комунікації.

Проблема полікультурності та поліетнічності є надзвичайно актуальною й для багатонаціонального регіону України – Закарпаття. Так лише згідно інформації департаменту освіти і науки Закарпатської ОДА із 668 шкіл регіону у 118 навчаються мовами нацменшин У тому числі – 66 з угорською, 12 – румунською, 2 – російською, 1 – українсько-словацькою, 31 – з українською та угорською, 4 – російською та українською, 2 – українською, румунською, російською мовами. Для не чисельних меншин відкрито недільні школи з ромською, єврейською, польською та русинською мовами навчання. Мережа навчальних закладів постійно удосконалюється та розбудовується. З огляду на це, одним із пріоритетних завдань місцевих органів влади є подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їхніх запитів щодо збереження національної ідентичності [8].

Українським школам, де спільно навчаються представники різних народів з різною національною культурою, різноманітними національними звичаями, психологічним укладом і менталітетом, властивий поліетнічний характер, що пояснює значимість проблем пов'язаних з подоланням деяких особливостей і складностей, зумовлених взаємовідносинами учасників освітнього процесу.

Посилена увага до проблем толерантності та поваги до різних етнічних груп та народів, які проживають на території поліетнічного Закарпаття, зумовлена проявом різних конфліктних ситуацій й детермінована певною втратою інтересу суспільства до виховання підростаючого покоління в навчальних закладах, через неготовність сучасного педагога до професійної діяльності в полікультурному середовищі. Саме від

вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, засвідчує показує багатоаспектність підходів науковців до висвітлення питання підготовки вчителів іноземних мов. В освітянській літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя зверталися такі вчені, як В. Андрущенко, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, О. Савченко, В. Огнев'юк та ін. Процес формування професійної компетентності і розвитку професіоналізму вчителя проаналізовані в роботах учених Л. Мітіної, А. Москаленко та ін. Особливості професійної діяльності та підвищення кваліфікації вчителів іноземної мови представлені в дослідженнях Н. Бібік, Г. Вороніної, С. Ніколаєвої та ін. Недостатня наукова і методична обґрунтованість проблеми формування полікультурної компетентності вчителів іноземних мов супроводжується відсутністю в системі підготовки майбутніх спеціалістів навчального компонента, який забезпечував би розвиток і вдосконалення у вчителів цього профілю полікультурної компетентності.

Мета статті – визначити роль і місце полікультурної компетентності як необхідної складової професіоналізму вчителя іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полікультурний простір життєдіяльності людини став актуальною проблемою сучасного світу. Перш за все, вона торкнулася сфери освіти, змінивши вимоги до результатів педагогічного процесу, до морально-етичних поглядів сучасного підростаючого покоління, вказала на необхідність формування готовності і здатності особистості до життя у відкритому суспільстві, де окрім неї існують представники різних культурних традицій та етнічних груп.

Оскільки культура стає джерелом духовності тільки в руках духовної людини, основним завданням вітчизняної освіти є ґрунтовна полікультурна підготовка вчителів гуманітарного профілю, в тому числі вчителів іноземних мов, відповідальних за формування у молодого покоління інтересу до інших культур і толерантного ставлення до представників інших національностей.

Дефініція «полікультурність» трактується у сучасній науковій літературі як: «мультиетніч-

ність» (Дж. Бенкс), «мультикультурність» (Я. Пей, Р. Лісер), «полікультурна освіта» (В. Борисенков, О. Гукаленко та ін.), «полікультурне виховання» (С. Бондаревська, А. Реан, Т. Якадіна). Такий широкий спектр наукових досліджень дозволяє висувати полікультурність у ранг стратегічних напрямів загальнодержавної культурно-освітньої політики. Виходячи з цього, *зміст полікультурності* будується навколо чотирьох орієнтирів: соціокультурна ідентифікація особистості, засвоєння системи понять та уявлень про полікультурне середовище, виховання позитивного ставлення до диверсифікованого культурного оточення, розвиток навичок міжнаціонального спілкування (О. Гукаленко, Н. Терентьєва та інші).

Полікультурне середовище, до якого по праву відносимо й Закарпаття, дає можливість глибше вивчити і усвідомити різноманіття народів, що населяють світ, орієнтувати студентів – майбутніх педагогів на цінності культури, світорозуміння. В цьому випадку полікультурна компетентність педагога розглядається як необхідна умова процесу полікультурної освіти, як інтегрована характеристика рівня професіоналізму, що відображає здатність проводити політику полілінгвізму в полікультурному просторі» [3, с. 7].

Організація навчально-виховного процесу вимагає від вчителя не тільки знання наукової педагогічної термінології, інноваційних методик та технологій, а й переосмислення системи цінностей та їх місце в глобальному світовому просторі. Адже домінантою сучасної системи освіти є підготовка компетентного фахівця, здатного гарантувати формування загальнолюдських і національно-культурних цінностей у підростаючого покоління. Професійні орієнтири, що дозволяють майбутньому учителю іноземних мов здійснювати педагогічну діяльність, безпосередньо залежать від змісту його підготовки. Тільки через пізнання навколишнього світу і освоєння цінностей відбувається формування педагога, в результаті чого він стає носієм і транслятором гуманістичного життєвого сприйняття, у нього формується полікультурна компетентність.

Термін «формування» дуже тісно пов'язаний з поняттями «підготовка» та «готовність». Аналіз цих концептів приводить нас до думки, що в складному багатовекторному процесі професійної підготовки відбувається не лише здобуття освіти, а й вироблення особистісних якостей, професійної майстерності, педагогічної техніки, компетенцій, інакше кажучи, проходить процес їх формування [7]. «Формування» означає процес дозрівання, вдосконалення, зміни будь-яких характеристик, які в результаті набувають стану закінченості, зрілості, злагодженості. Відповідно, формування полікультурної компетентності проходить аналогічно до формування інших видів професійної компетентності, які відбувається в процесі навчання в освітньому закладі, тобто в процесі загальної підготовки. Науковий підхід до розуміння формування полікультурної компетентності базується на основі професійної готовності фахівця до роботи в сучасних умовах» [9]. У зазначеному контексті набирає особливого значення *полікультурна освіта*, як вагома складова частина сучасної загальної освіти, яка спрямована на міжетнічну інтеграцію та сприяє усві-

домленню загального та особливого у традиціях, способі життя, культурних цінностей народів, які живуть поруч. Носієм та ретранслятором полікультурної освіти виступає сучасний учитель в якого на відповідному рівні сформована полікультурна компетентність, яка розглядається як необхідна умова реалізації цього процесу.

Полікультурна освіта – це педагогічний процес, спрямований на оволодіння молоддю глибокими знаннями етнічної (рідної), загальнонаціональної і світової культури, на формування готовності і вміння жити в багатонаціональному середовищі, на виховання поваги і толерантного ставлення до інших народів в процесі ознайомлення і навчання іншої культури. Метою полікультурної освіти є формування полікультурної компетентної особистості, здатної до активної і ефективної життєдіяльності в межах свого багатонаціональної держави і в сучасному багатокультурному світі [4]. Полікультурна компетентність – це інтегративна характеристика рівня професіоналізму, що відображає здатність проводити політику полілінгвізму в полікультурному просторі; система якостей, яка допомагає орієнтуватися в культурних відносинах як рідної країни, так й іноземних країн, що має синтетичний характер і включає в себе безліч характеристик та специфічних ознак, безпечуючи такі чином досягнення мети виховання людини культури [9]. У контексті нашого дослідження під полікультурною компетентністю вчителів іноземних мов ми розуміємо інтегративну якість педагога, що відображає рівень його професійної та культурологічної освіченості, досвід роботи та індивідуальні здібності, з метою забезпечення якісної підготовки сучасної молоді до позитивної взаємодії з представниками різних культур у багатонаціональному полікультурному середовищі. У своїй основі полікультурна компетентність учителя іноземних мов має професійний, культурологічний і особистісний компоненти.

Культурологічний компонент базуються на основі багатьох принципів, які характеризують цей процес. Однак науковцями (Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко та ін.) визначено провідним принцип міждисциплінарності, що акцентує увагу на зміст діяльності майбутнього учителя іноземних мов. Цей принцип реалізується шляхом включення краєзнавчої інформації з різних предметних галузей знань до програми вивчення іноземної мови. Вказану інформацію дослідниця С. продиференціювала у вигляді 4-х інформаційних блоків: 1) історико-етнографічний матеріал (що включає в себе тексти з історії, математики, географії, історії культури, релігії); 2) соціально-політичний матеріал (містить тексти про державний устрій, структуру державної влади, про освіту, охорону здоров'я); 3) культурологічний матеріал (що включає тексти про мовну культуру, літературу, музику, архітектуру, етикет, традиції); 4) лінгвістичний (що включає в себе знання мови, її будову, а також різні аспекти сучасного літературного мовлення, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням людини, яка спілкується у суспільстві, включаючи лінгвістику) [9].

Професійний компонент характеризується рівнем сформованості професійної полікультурної компетентності (високим, середнім і низьким), що залежать від шести компонент: теоре-

тичних полікультурних знань, практичних умінь і мотивів їх застосування, теоретичних знань про специфіку та шляхи формування в учнів національних шкіл полікультурної компетентності, практичних умінь щодо реалізації відповідного навчання, наявності потреби виконувати професійну діяльність з формування в школярів полікультурної компетентності.

Особистісний компонент визначає наявність певних особистісних характеристик та якостей педагога. Таких як працелюбність, толерантність, гідність, гуманізм, що в комплексі складають цілісний портрет фахівця. Адже для того, щоб бути привабливим і ефективним, особистість вчителя має відповідати потребам практики, вимогам часу, тим перспективам, які окреслюються в процесі суспільної трансформації. Відповідь на вимоги часу якраз і визначає основні напрямки формування та розвитку особистісних характеристик сучасного вчителя. Дослідники В. Андрущенко, І. Табачек пропонують серед них виокремити: «а) поглиблення і розширення наукового світогляду вчителя; б) підвищення загальної його культури – політичної, моральної, естетичної; в) постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості; г) кристалізацію вольових якостей; д) підвищення педагогічної майстерності; е) поглиблення органічного зв'язку вчителя з життям, практикою; є) утвердження активної життєвої позиції» [1, с. 67].

У контексті регіонального підходу до проблеми, близькою нам є концептуальна модель професійної підготовки майбутнього педагога до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах Кримського регіону, запропонована Н. Яксою. Дослідниця виділяє основні цикли професійної підготовки майбутніх учителів до міжкультурної взаємодії із суб'єктами освітнього процесу [10]. Інший регіони України охоплюють науковим аналізом дослідниці О. Грива та О. Гуренко [5]. Технологію формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету розроблено О. Гуренко. Згідно з планом, запропонованим у дослідженні, до навчального процесу окремих ВНЗ України, розташованих у Приазовському регіоні було включено

спецкурси з етнокультури національних меншин українського Північного Приазов'я – болгар, греків, німців тощо. Авторську модель підготовки педагогів-фахівців до роботи з молоддю в умовах полікультурного регіону (на прикладі Кримської Автономної Республіки) пропонує О. Грива.

Процес формування і розвитку полікультурної компетентності особистості є найважливішою умовою стабільності для будь-якого регіону, особливо для такого поліконфесійного і багатонаціонального, яким є Закарпатська область. Саме полікультурна компетентність особистості визначає її продуктивну життєдіяльність, здатність орієнтуватися в різних сферах соціального та професійного життя, гармонізує внутрішній світ і відносини з полікультурним суспільством [6].

Своєрідність ситуації полягає також у тому, що в свідомості багатьох національних меншин (угорців Закарпаття, росіян Слобожанщини, Півдня, Криму, румун та молдаван Північної Буковини, болгар та гагаузів Буджаку, греків Приазов'я, кримських татар та інших), існують переконання, що саме вони є корінними націями в місцях їх компактного проживання, що це їх рідна земля, мала батьківщина. Ознайомлення з культурою народів, що проживають на території України, відбувається на уроках іноземної мови.

Висновки і пропозиції. Отже, особливості полікультурної компетентності розкривається в трактуванні багатоаспектності її змісту, та в тому, що її сутність реалізується в міжособистісній взаємодії, яка базується на принципах толерантності, гуманізму і патріотизму. Готовність учителя здійснювати професійну діяльність в умовах взаєморозуміння, віротерпимості, усвідомлення своєї причетності до долі народу, країни та світу дозволяє нам розглядати феномен полікультурної освіченості як складову професійної компетентності вчителя іноземних мов. Якщо у майбутнього вчителя іноземних мов уже закладені основи полікультурної освіти для роботи з дітьми, то це стане основою для налагодження ефективної співпраці і встановлення міжособистісних контактів, відповідно до провідних принципів гуманізму на всьому шляху реалізації професійної кар'єри.

Список літератури:

1. Андрущенко В. Формування особистості вчителя в сучасних умовах / В. Андрущенко, І. Табачек // Політичний менеджмент. 2005. – № 1. – С. 67.
2. Бойченко В.В. Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань, 2006. – 202 с.
3. Васютенкова І.В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последипломного педагогического образования: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.В. Васютенкова. – СПб., 2006. – 160 с.
4. Гончаренко Л.А. Развитие поликультурной компетентности педагогов загалноосвітніх навчальних закладів. Навчальний посібник / Л.А. Гончаренко, А.М. Зубко, В.В. Кузьменко. – Херсон, РІПО, 2007. – 176 с.
5. Гуренко О.І. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища: Навчальний посібник / О.І. Гуренко. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007. – 168 с.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
7. Минибаева Г.Б. формирование поликультурной компетенции у студентов вузов / Г.Б. Минибаева // Педагогика. – 2010. – № 5. – С. 61–65.
8. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. – Електронний ресурс. Режим доступу [<http://zakarpattya.net.ua/News/64717>]
9. Салаватова С.С. Формирование поликультурной компетентности у будущих учителей национальных школ / С.С. Салаватова, Л.М. Сандулова // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 12–4. – С. 855–859.
10. Якса Н.В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: Монографія / Н.В. Якса. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.

Билак М.В.

Мукачевский государственный университет

ВЛИЯНИЕ ПОЛИЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЫ ЗАКАРПАТЬЯ НА РАЗВИТИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация

В статье раскрываются ключевые компоненты поликультурной компетентности педагога, описываются пути и средства ее формирования у учителя иностранных языков. Автор указывает на многоаспектность подходов ученых к освещению проблемы подготовки учителей иностранных языков в профессиональной деятельности в условиях поликультурной среды, подчеркивает необходимость получения определенного уровня поликультурного образования. Поликультурная компетентность педагога рассматривается как необходимое условие процесса поликультурного образования и как интегрированная характеристика уровня профессионализма.

Ключевые слова: поликультурное образование, поликультурность, формирование, профессиональная деятельность, поликультурная компетентность.

Bilak M.V.

Mukachevo State University

IMPACT OF MULTIETHNIC TRANSCARPATHIAN ENVIRONMENT TO THE MULTICULTURAL DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHER'S COMPETENCE

Summary

The article reveals the key components of multicultural teacher's competence, describes the ways and means of their formation for foreign language teacher. The author points out the multidimensional approaches of scientists to the examination of the problem of foreign language teacher's training to professional work in the multicultural environment, stresses out the need to obtain a certain level of multicultural education. Multicultural competence of the teacher is seen as a necessary condition for the process of multicultural education and as an integrated characteristic of professionalism.

Keywords: multicultural education, multiculturalism, development, professional activities, multicultural competence.